

Situacija zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor

*Izvod iz 25. opšteg izveštaja,
objavljen u 2016*

Preliminarne napomene

67. U 11. Generalnom izveštaju o aktivnostima u 2000. godini, CPT se nakratko pozabavio pitanjem zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor i ostalih zatvorenika osuđenih na dugu zatvorsku kaznu. Tačnije, on je izrazio zabrinutost da takvim zatvorenicima često nisu obezbeđeni odgovarajući materijalni uslovi, aktivnosti i ljudski kontakt, kao i da su često izloženi posebnim ograničenjima koja sa izgledno mogu da povećaju štetne efekte njihovog dugogodišnjeg zatvaranja. Komitet smatra da je krajnje vreme da se revidira situacija zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor u Evropi na osnovu iskustava koje je stekao prilikom poseta u poslednjih 15 godina, a imajući takođe u vidu razvoje na evropskom i na globalnom nivou, naročito Preporuku Rec (2003) 23 Komiteta ministara Saveta Evrope o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenicima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora.¹

Kazne doživotnog zatvora

68. Za CPT, kazna doživotnog zatvora predstavlja neodređenu kaznu koju je sud izrekao neposredno nakon proglašenja krivice za krivično delo koje zahteva da zatvorenik bude držan u zatvoru preostali deo njegovog života ili do oslobođenja u sudskom, kvazisudskom, izvršnom ili upravnom postupku u kome će biti presuđeno da zatvorenik više ne predstavlja opasnost za širu javnost. Minimalni period koji zatvorenik mora odslužiti pre mogućnosti da iskoristi uslovno oslobađanje razlikuje se od države do države i najniži je 12 godina (npr. Danska i Finska) i 15 godina (npr. Austrija, Belgija, Nemačka, Švajcarska), a najviši je 40 godina (npr. Turska, u slučaju višestrukih krivičnih dela). Većina zemalja u kojima se izriče kazna doživotnog zatvora ima minimalni period između 20 i 30 godina. U jurisdikcijama Ujedinjenog Kraljevstva minimalni period odsluženja zatvorske kazne određuje se u vreme izricanja presude od strane nadležnog sudije; zakon ne daje apsolutni minimalni period u ovom pogledu. Nekoliko drugih zemalja (npr. Belgija, Holandija, Litvanija, Malta, a za određena krivična dela Mađarska, Republika Slovačka i Turska) nemaju sistem uslovnog oslobađanja kada se radi o zatvorenicima osuđenim na doživotnu kaznu zatvora, tako da doživotno bukvalno znači doživotno (videti stav 73). Sa druge strane, treba napomenuti da određeni broj država članica Saveta Evrope nema doživotnu kaznu u svom ustavu.² Umesto toga, za najozbiljnija krivična dela one imaju definisane vremenski duge kazne koje se obično kreću od 20 do 40 godina.

¹ Videti i Evropska zatvorska pravila (2006.) i nedavno revidirana Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za postupanje prema zatvorenicima (*Pravila Nelsona Mandele* 2015.)

² Na primer, Andora, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Portugalija, San Marino, Slovenija, Srbija i Španija; takođe, u praksi, na Islandu i u Lihtenštajnu nikada nije izrečena kazna doživotnog zatvora

Istorija koncepta kazne doživotnog zatvora

69. Kazna doživotnog zatvora se kroz istoriju suštinski povezivala sa smrtnom kaznom i postepeno je postala alternativna kazna za najteža krivična dela. Međutim, prvobitna svrha ove zamene nije bila ublažavanje situacije osuđenog lica. Naprotiv, prema srednjovekovnom shvatanju koje se zadržalo vekovima, počinitelji krivičnih dela smatrali su doživotni zatvor u kombinaciji sa teškim radom i stavljanjem u samicu lošijom alternativom u odnosu na smrt. U sličnom tonu, jedan od argumenata za zadržavanje smrtne kazne bio je baš taj da je doživotni zatvor sa teškim radom bio toliko teška kazna koja je izazivala više patnje predmetnom pojedincu i bila je surovija od smrtne kazne. Sa današnje tačke gledišta, stav, da lica koja služe kaznu doživotnog zatvora (odnosno, svaku drugu kaznu) treba da budu dodatno kažnjena posebno teškim uslovima u zatvoru, je očigledno neprihvatljiv. Međutim, takav stav je još uvek duboko ukorenjen u javnoj svesti u različitim evropskim zemljama.

Koncept doživotnog zatvora uveden je devedesetih godina 20. veka u mnogim državama članicama Saveta Evrope nakon ratifikacije Protokola 6 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava, kojom je ukinuta smrtna kazna. Poslednja egzekucija u državi članici Saveta Evrope izvršena je 1997. Godine, a od 2013. Evropa je pravna zona u kojoj ne postoji smrtna kazna (sa izuzetkom Belorusije).³ Međutim, u mnogim zemljama se smatralo da će javnost podržati ukidanje smrtne kazne samo ako njena zamena bude dovoljno kažnjavajuća. Stoga su kazne lica osuđenih na doživotni zatvor bile preinačene u kazne doživotnog zatvora, ali čini se da kod sprovođenja kazne doživotnog zatvora nije bilo posvećeno dovoljno pažnje detaljnom planiranju. U isto vreme, nakon više od 25 godina postojanja CPT, očigledno je znatno povećanje broja izrečenih kazni doživotnog zatvora. Ovo je u najvećoj meri rezultat dva faktora, ukidanja ili suspenzije smrtne kazne u celoj Evropi i politika osude u državama članicama u odnosu na teška krivična dela. Najnoviji dostupni statistički podaci⁴ pokazuju da je 2014. godine u državama članicama Saveta Evrope bilo ukupno 27.000 lica koja izdržavaju kaznu doživotnog zatvora. Na osnovu uzorka iz 22 države u odnosu na koji su raspoloživi relevantni podaci za duži vremenski period, broj zatvorenika osuđenih na kaznu doživotnog zatvora se od 2004. do 2014. godine povećao za 66%. Takođe, 2014. godine bilo je oko 7.500 zatvorenika u pritvoru na neodređeni period zbog bezbednosnih razloga ili razloga zaštite javnosti u različitim državama članicama Saveta Evrope, naročito u Ujedinjenom Kraljevstvu (Engleskoj i Velsu), Nemačkoj, Italiji i Švajcarskoj.

70. Devedesetih godina 20. Veka, nekadašnje komunističke države iz centralne i istočne Evrope utvrdile su period zatvorske kazne od 20 do 35 godina kao sveobuhvatni minimum za sve preinačene kazne i nove doživotne kazne, a da pritom nisu uzeti u obzir individualni faktori do isteka ovog perioda. Takođe, mnoge države nisu osmislile režim za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor usaglašen prema njihovoj individualnoj situaciji. Umesto toga, svi osuđeni zatvorenici smatrani su „opasnim“ zbog čega je bila potrebna njihova stalna stroga kontrola. Sada, 20 do 25 godina kasnije, u vreme kada neki zatvorenici počinju da se približavaju trenutku kada će moći da se prijave za uslovno oslobađanje, postoji shvatanje da je malo učinjeno da se takvim zatvorenima pruži realna nada za vraćanje u zajednicu. U stvari, dugi periodi negativnog postupanja u zatvoru, koje je ozbiljno ograničavalo pravo na održavanje odnosa sa porodicom i prijateljima napolju, kao i ukupni nedostatak pripreme za oslobađanje ili planiranje reintegracije verovatno će ozbiljno umanjiti mogućnosti zatvorenika da funkcionišu u spoljnoj zajednici.

Neke od gore navedenih zemalja počele su da shvataju potrebu za pripremom zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor za oslobađanje. Ove države, kao i one koje su mnogo ranije ukinule smrtnu kaznu, uspostavile su sudske, kvazisudske, upravne ili izvršne mere za razmatranje

³ U Ruskoj Federaciji uveden je moratorijum.

⁴ Godišnja kaznena statistika Saveta Evrope (SPACE) 2004.8 i 2014.7.

oslobađanja zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor na individualnoj osnovi. Usavršeni su režimi za bavljenje individualnim ponašanjem zatvorenika, nudeći im edukaciju i rad. Takođe, podsticani su kontakti sa spoljnim svetom, naročito sa porodicom kada je to moguće, a šira javnost i dobrotvorne agencije povezuju se sa zatvorenicima dok oni odslužuju svoju kaznu. Sve ovo je u funkciji očuvanja „čovečnosti“ tokom odsluženja kazne i pripreme zatvorenika za oslobađanje. Upravljanje zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor predstavlja izazov zatvorskim upravama da održe pozitivnu atmosferu, naročito u prvoj deceniji doživotne kazne ali i kada se zatvorenici kreću ka starijem dobu. Iskustvo ovih država pruža dobar izvor znanja u predlaganju tehnika za održavanje poštovanja prava zatvorenika koji se suočavaju sa neodređenom kaznom, čak iako neodređenost sama po sebi, bez obzira koliko dugo može trajati, stvara naročiti psihološki pritisak na zatvorenika.

Nalazi CPT tokom poseta

71. CPT je posetio veliki broj zatvorskih ustanova u celoj Evropi u kojima su smešteni zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor. Uslovi u kojima su smešteni ovi zatvorenici znatno se razlikuju od jedne do druge ustanove. U mnogim zemljama, zatvorenici na doživotnoj robiji su obično smešteni zajedno sa drugim osuđenim zatvorenicima i imaju ista prava sa aspekta režima (rad, edukacija i rekreativne aktivnosti) i kontakta sa spoljnom zajednicom kao i ostali osuđeni zatvorenici.

Međutim, u velikom broju zemalja – uključujući Azerbejdžan, Bugarsku, Gruziju, Jermeniju, Letoniju, Moldaviju, Rumuniju, Rusku Federaciju, Tursku (samo zatvorenici osuđeni na tešku kaznu doživotnog zatvora) i Ukrajinu⁵ – zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor jesu po pravilu odvojeni od ostalih osuđenih zatvorenika. U nekoliko zemalja, CPT je primetio da su zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor takođe bili u osiromašenom režimu i drakonskim bezbednosnim merama. Navodimo primer kada su zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor bili zaključavani u svojim ćelijama (sami ili po dvoje) 23 sata dnevno, nije im bilo dozvoljeno da stupaju u kontakt sa drugima, čak ni sa zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor iz drugih ćelija (uključujući i tokom vežbanja napolju), nije im bilo dozvoljeno da rade izvan njihove ćelije i nisu im bile davane nikakve svrsishodne aktivnosti. Takođe, u nekoliko zemalja zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor sistematski su stavljan lisice i/ili su bili pretresani do gole kože uvek kada su napuštali ćeliju. U nekim ustanovama spomenute zatvorenike su dodatno pratila dvojica zatvorskih službenika sa psom tokom bilo kakvog kretanja izvan ćelija.

Takođe, u mnogim posećenim ustanovama, zatvorenici su bili podvrgnuti anahronističkim pravilima, čiji je jedini cilj bio da dodatno kazne i ponize spomenute zatvorenike (npr. zabrana da leže na krevetu tokom dana, obaveza da recituju važan član iz krivičnog zakonika u skladu sa kojim su osuđeni uvek kada zatvorski službenik otvori vrata ćelije, obaveza da nose zatvorsku uniformu drugačije boje od ostalih osuđenika itd.). Prema gledištu CPT, takva praksa jasno ima dehumanizujući i ponižavajući uticaj i neprihvatljiva je.

Takođe treba napomenuti da su u nekim državama prava zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor na kontakte sa spoljnim svetom (naročito u pogledu poseta) izuzetno ograničena i znatno manja od prava ostalih osuđenih zatvorenika.

72. U nekim od gore navedenih država zatvorske vlasti poslednjih godina preduzimaju korake za poboljšanje zatvorskih uslova za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor, naročito,

---

⁵ U nekim državama (npr. Litvaniji, Republici Češkoj i Republici Slovačkoj), zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor moraju odslužiti određeni period (između 10 i 15 godina) u odvojenoj jedinici pre mogućnosti da budu prebačeni u običnu zatvorsku jedinicu gde se mogu povezivati sa ostalim osuđenim zatvorenicima.

obezbeđujući zatvorenicima posao i druge svrsishodne aktivnosti (uključujući veću povezanost sa ostalim zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor) i prateći individualizovaniji pristup kada se radi o uvođenju bezbednosnih mera. Međutim, mnogo toga ostaje da se uradi da bi situacija bila zadovoljavajuća. Nažalost, politike koje se odnose na izvršenje kazni još uvek su prečesto zasnovane na pretpostavci da su, po definiciji, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor naročito opasni i da režim koji se primenjuje za takve zatvorenike na neki način takođe treba da ima kazneni karakter.

CPT želi još jednom da naglasi da ne može biti opravdanja za sistematsko stavljanje lisica zatvorenicima ili njihovo pretresanje do gole kože, naročito kada se ono primenjuje u već sigurnoj sredini. Komitet takođe stalno ponavlja da je korišćenje pasa unutar prostora zatvora neprihvatljivo. U vezi sa tim, Komitet želi da naglasi da je iskustvo u različitim evropskim državama pokazalo da *zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne moraju biti opasniji od ostalih zatvorenika* (videti i stav 76). Takođe, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor, zapravo kao i svi drugi zatvorenici, *šalju se u zatvor po kazni a ne da se u zatvoru dodatno kažnjavaju*.

„Doživotno znači doživotno“

73. Kao što je navedeno ranije, u nekoliko država članica Saveta Evrope lice može biti osuđeno na doživotni zatvor bez bilo kakvih izgleda za uslovno oslobađanje. Ovo je poznato kao „stvarna ili potpuna doživotna kazna“. CPT je u nekoliko izveštaja sa poseta kritikovao sam princip takvih kazni, izražavajući ozbiljnu rezervisanost u odnosu na činjenicu da se lice osuđeno na doživotni zatvor zauvek smatra opasnim i da je lišeno bilo kakve nade za uslovno oslobađanje (osim na osnovu samilosti ili pomilovanja). Komitet tvrdi da je prema njegovom gledištu nehumano da osobu doživotno zatvorite bez realnih izgleda za oslobađanje. Takođe treba napomenuti da čak i lica koja su osuđena od strane Međunarodnog suda za zločine (ili specijalnih međunarodnih tribunala) za najteže zločine kao što su genocid, ratni zločini i zločini protiv čovečnosti mogu u principu da u određenoj fazi iskoriste mogućnost uslovnog (ranog) oslobađanja.

U stvari, CPT smatra da zatvorska kazna koja ne nudi mogućnost oslobađanja onemogućava jedno od suštinskih opravdanja samog zatvaranja, mogućnost rehabilitacije. Iako su kazna i javna zaštita važni elementi zatvorske kazne, isključivanje bilo kakve nade za rehabilitaciju i vraćanje u zajednicu od samog početka efektivno dehumanizuje zatvorenika. Ovo ne znači da svi zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor trebaju pre ili kasnije da budu oslobođeni; javna zaštita je ključno pitanje. Međutim, sve takve kazne treba da budu podvrgnute značajnoj reviziji u nekoj fazi, na osnovu individualizovanih ciljeva za planiranje odsluženja kazne definisanih na samom početku kazne i redovno revidiranih nakon toga. Ovo bi dalo ne samo nadu zatvoreniku već i cilj ka kojem bi težio, što bi trebalo motivisati pozitivno ponašanje. Prema tome, to bi pomoglo zatvorskim upravama u postupanju sa pojedincima koji u suprotnom ne bi imali nikakvu nadu niti šta da izgube.

Evropski sud za ljudska prava je poslednjih godina ispitao veliki broj slučajeva gde su domaći sudovi uveli doživotni zatvor za zatvorenike bez mogućnosti ranog ili uslovnog oslobađanja i gde, sa izuzetkom saosećajnosti sa zatvorenikom ili veoma isključivih okolnosti, cela kazna doživotnog zatvora znači baš to. Najautoritativnija presuda Suda do danas, koju je donelo Veliko veće u slučaju *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁶ navodi da nije u saglasnosti sa ljudskim dostojanstvom, a prema tome i da je protivno članu 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima, da država liši osobu slobode a da joj pritom barem ne pruži mogućnost da jednog dana ponovo dobije tu slobodu.

---

⁶ Videti *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [Veliko veće], br. 66069/09, 130/10 i 3896/10, 9. jul 2013.

Tri glavne posledice mogu biti izvedene iz postojeće sudske prakse Suda. *Zakonodavstvo* država članica od sada mora predvideti vremenski period tokom odsluženja kazne nakon koga će postojati *moгуćnost* za reviziju te kazne. Takođe, države članice moraju uspostaviti *proceduru* kojom će kazna biti revidirana. I na kraju, držanje u zatvoru mora biti organizovano na takav način da se zatvorenicima osuđenim na doživotan zatvor obezbedi da *napreduju ka rehabilitaciji*.

Osnovni ciljevi i principi za postupanje sa zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor

74. Prema gledištu CPT, ciljevi i principi za postupanje prema zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor objavljeni od strane Komiteta ministara u Preporuci Rec (2003) 23 o postupanju zatvorske uprave sa zatvorenicima koji su osuđeni na doživotnu ili dugotrajnu kaznu zatvora ostaju najrelevantniji i najsveobuhvatniji referentni dokument za ovu grupu zatvorenika. Ukratko, ovi principi su:

- *princip individualizacije*: svaka kazna doživotnog zatvora mora biti zasnovana na individualnom planu izdržavanja kazne koji je usaglašen sa potrebama i rizicima konkretnog zatvorenika;
- *princip normalizacije*: zatvorenici osuđeni na kaznu doživotnog zatvora treba, kao i svi zatvorenici, da budu podvrgnuti samo ograničenjima koja su neophodna za njihov bezbedan i uredan boravak u zatvoru;
- *princip odgovornosti*: zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor treba da budu date mogućnosti da pokažu ličnu odgovornost u svakodnevnom životu, uključujući i u planiranju izdržavanja kazne;
- *principi bezbednosti i sigurnosti*: treba napraviti jasnu razliku između rizika koje predstavljaju zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor za spoljnu zajednicu i rizika koje oni predstavljaju prema ostalim zatvorenicima i osobama koje rade u zatvoru ili ga posećuju;
- *princip nesegregacije*: zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne smeju biti odvojeni od ostalih samo na osnovu njihove kazne već treba da im bude dozvoljeno da se povezuju sa drugim zatvorenicima na osnovu procena rizika u kojima su uzeti u obzir svi relevantni činioci;
- *princip progresije*: zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor treba da budu podsticani i treba da im bude omogućeno da se kroz odsluženje svoje kazne kreću ka poboljšanim uslovima i režimima na osnovu njihovog individualnog ponašanja i saradnje sa programima, osobljem i ostalim zatvorenicima.

Uspostavljanje ovih principa u praksi

75. Zatvorenici moraju da bude bezbedni, sigurni i dobro organizovani, u interesu svih koji su povezani sa njima. S obzirom na to da zatvaranje, naročito na nepoznat period, suštinski šteti skoro svim ljudskim bićima, moraju se preduzeti koraci za minimiziranje štete. Jedna značajna metoda ostvarivanja ovoga za zatvorenike osuđene na doživotni zatvor jeste da im se da definitivni datum za prvu reviziju za moguće oslobođenje, kao i usaglašen individualni program koji daje realnu seriju intervencija za svakog zatvorenika vodeći ka tom datumu. Svakako, ovaj program će zahtevati redovnu reviziju, ali cilj uvek treba da bude angažovanje zatvorenika u razvoju programa i obezbeđivanje faza procesa i povratnih informacija o učinku zatvorenika. Kao rezultat, takav program treba da obezbedi da svim zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor bude data mogućnost da se bave svim aspektima svoje situacije pre datuma njihove prve revizije. On takođe treba predvideti određeno vreme koje treba provesti u manje bezbednim uslovima, naročito u zajednici prilikom otpusta pri kraju perioda da bi se videlo da li plan za upravljanje rizicima funkcioniše izvan bezbedne sredine. Kontinuitet nadzora nakon puštanja u zajednicu jeste od ključnog značaja za uspešnu reintegraciju i plan za to treba da bude uspostavljen znatno pre datuma oslobađanja.

Individualizacija

76. Ispunjavanje ovih opštih principa zahteva individualizaciju planiranja odsluživanja kazne. CPT postupa na osnovu saznanja, zasnovanih na vlastitom iskustvu kao i iskustvu mnogih zatvorskih uprava, da zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor ne moraju biti opasniji od ostalih zatvorenika (videti i stav 72); većina njih ima dugoročni interes za stabilnu i beskonfliktnu sredinu. Takođe, oni koji počinju odsluženje kazne kao opasni mogu postati mnogo manje opasni ne samo kako prolazi vreme tokom dugih kazni već i putem ciljanih intervencija i humanog postupanja. Nakon izricanja kazne doživotnog zatvora, individualizaciju treba nastaviti kroz proces planiranja odsluženja kazne na osnovu procene individualne situacije. Ovo zahteva dugu preliminarnu procenu, po mogućnosti sprovedenu na namenski određenom mestu sa odgovarajućim osobljem koje uključuje iskusne i posebno obučene zatvorske službenike, psihologe, vaspitače i socijalne radnike. Potrebno je uključiti i psihijatra kada postoje indikacije mogućih problema vezanih za mentalno zdravlje. Zadatak tima koji radi u saradnji sa zatvorenikom jeste da se stvori što je moguće potpunije razumevanje situacije zatvorenika, kako unutar zatvorske sredine tako i u zajednici, kao i potreba koje zatvorenik ima za posebnim intervencijama da bi mu boravak u zatvoru bio što je moguće korisniji sa aspekta rešavanja identifikovanih potreba i pripreme za oslobađanje. Treba koristiti akreditovane instrumente za procenu rizika i potreba, dopunjene profesionalnim mišljenjem.⁷ Rezultantna analiza i plan, koje treba što je više moguće deliti sa zatvorenikom, postaju izvorni dokument za sve osobe koje rade sa zatvorenikom. Njih treba revidirati na redovnoj osnovi, pri čemu će zatvorenik dobiti povratne informacije.

Implementacija plana odsluženja kazne

77. *Principi grupisanja u implementaciji plana odsluženja kazne jesu skoro isti za sve zatvorenike. Zatvorenici ne treba da budu izloženi ograničenjima koja nisu potrebna za održavanje dobrog reda, bezbednosti i discipline u okviru zatvora. Tačnije, nivo bezbednosti koji se primenjuje za svakog pojedinca treba da bude srazmeran riziku koji to lice predstavlja. Priroda krivičnog dela je samo jedan činilac u proceni toga. Kao stvar principa, uvođenje zatvorskog režima zatvorenima osuđenim na doživotni zatvor treba da bude obaveza zatvorskih vlasti i uvek treba da bude zasnovano na individualnoj proceni situacije zatvorenika a ne treba da bude automatski rezultat tipa izrečene kazne (odnosno, sudija koji je doneo presudu ne treba da određuje režim).*

78. Takođe, osim u fazi procene, *zavorenici osuđeni na doživotni zatvor ne treba rutinski da budu držani odvojeno od ostalih osuđenih zatvorenika, iako ne bi bilo sporno da se zatvorenici osuđeni na dugu zatvorsku kaznu drže odvojeno od zatvorenika osuđenih na veoma kratku kaznu zatvora. Dužina kazne ne mora imati nikakvu povezanost sa nivoom rizika koji zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor mogu predstavljati unutar zatvora, a princip normalizacije zahteva da se zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor mogu barem povezati sa ostalim zatvorenima osuđenim na dugu kaznu koji imaju unapred određen datum za oslobađanje. Iako ograničena, promena koju ovo može stvoriti menja pogled na doživljavanje zatvora kod onih koji treba da budu zatvoreni na veoma dug period.*

Koncentrisanje zatvorenika osuđenih na doživotnu zatvorsku kaznu u specijalizovanim zatvorima takođe dovodi do toga da je veliki broj njih veoma daleko od svojih porodica i bez kontakata. Doživotna zatvorska kazna će u svakom slučaju izvršiti veliki pritisak na ove odnose; stvar se usložnjava time što se zatvori nalaze na znatnoj udaljenosti od kuće što smanjuje mogućnost održavanja onoga što predstavlja krucijalni element u promovisanju resocijalizacije. Isto

---

⁷ Videti Preporuku CM/Rec (2014) 3 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o opasnim počinocima krivičnih dela.

tako, osuđenima na doživotni zatvor ne treba nametati dodatne restrikcije u poređenju sa ostalim osuđenim zatvorenicima kada se radi o mogućnostima da oni održavaju značajan kontakt sa svojom porodicom i drugim bliskim licima. Naročito tokom prvih godina zatvora, ograničenje kontakata će verovatno poremetiti ili čak i uništiti takve odnose. Takođe je važno da zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor što je moguće redovnije imaju pravi pristup posetama, telefonskim razgovorima, pismima, novinama, radiju i televiziji kako bi sačuvali osećaj za kontakt sa spoljnim svetom.

79. Zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor treba da imaju *pristup što je moguće potpunijem režimu aktivnosti*, i sa ostalim zatvorenicima u normalnim okolnostima. Rad, obrazovanje, sport, kulturne aktivnosti i hobiji, ne samo da pomažu da prođe vreme, već su i ključni u promovisanju socijalnog i mentalnog blagostanja i davanju prenosivih veština koje će biti korisne tokom zatvorskog dela kazne ali i nakon toga. Uključenost zatvorenika u ove aktivnosti, pored njihovog učešća u intervencijama protiv prestupničkog ponašanja, predstavlja važan činilac u tekućoj proceni performansi svakog lica. One omogućavaju osoblju svih kategorija da bolje razume zatvorenike i da donosi informisane odluke o tome kada bi bilo pravovremeno da zatvorenik napreduje kroz režim i da mu se obezbede uslovi sa manjim stepenom bezbednosti. Mogućnost takvog napredovanja jeste od suštinske važnosti za upravu zatvora i za zatvorenika. Ona motiviše i nagrađuje zatvorenika, obezbeđujući faze u procesu, u njihovom inače neodređenom svetu, i obezbeđuje dublji odnos između osoblja koje vrši procenu i zatvorenika, što doprinosi *dinamičnoj bezbednosti*.

Zapravo, efektivna implementacija dinamične bezbednosti treba da pruži ključni doprinos u procesu procene kada je bezbedno da se pojedinačnom zatvoreniku dozvoli pristup zajednici, prvobitno u obliku kratkog dopusta uz pratnju a zatim u obliku dopusta preko noći bez pratnje i na kraju uslovnog oslobađanja u zajednicu. Kvalitetno osoblje će razviti temeljno razumevanje pojedinca, koje može podeliti sa telima koja donose odluke i sa onima koji će preuzeti odgovornost za nadzor i podršku u zajednici. Mnogi postojeći sistemi slabo uključuju osoblje, naročito bezbednosno osoblje osnovnog stepena, koje obično veći deo svog radnog vremena provodi sa zatvorenicima. Oni se često obeshrabruju – ili im se zabranjuje – da se upoznaju sa zatvorenicima pri čemu se gubi velika mogućnost za razvoj pozitivnog odnosa između osoblja i zatvorenika. Takvi odnosi, u okviru odgovarajućih parametara, ne samo da poboljšavaju bezbednost već mogu pomoći i u motivisanju zatvorenika da sarađuju sa režimima i dati osoblju mnogo pozitivnije iskustvo rada u zatvoru od onoga koje je dostupno zatvorskom službeniku koji deluje čisto kao tamničar. Svakako, ovo zahteva izbor odgovarajućeg osoblja, obuku, nadzor i podršku drugih profesionalaca u sistemu. Ali korist koju su dobile neke države članice, a koju je CPT prepoznao, je očigledna.

80. Nesumnjivo postoje zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor koji su veoma opasni. Međutim, pristup bi trebalo da bude isti kao i za ostale osuđene zatvorenike, a on uključuje: detaljne procene pojedinačne situacije spomenutih zatvorenika; upravljanje rizicima sa planovima za rešavanje potreba pojedinaca i smanjenje verovatnoće ponovnog izvršenja dela na duži rok, istovremeno dajući potrebni nivo zaštite drugima; redovne revizije bezbednosnih mera. Cilj, kao i sa svim opasnim zatvorenicima, treba da bude smanjenje nivoa opasnosti odgovarajućim intervencijama i vraćanje zatvorenika normalnom cirkulisanju što je pre moguće.

Zaključak

81. CPT poziva države članice da revidiraju postupanje prema zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor kako bi obezbedile da ono bude u skladu sa individualnim rizikom koji oni predstavljaju, kako u zatvoru, tako i u spoljnoj zajednici, a ne samo kao reakcija na presudu koja im je izrečena. Konkretno, sve zainteresovane države članice treba da preduzmu korake za ukidanje pravne obaveze za držanje zatvorenika osuđenih na doživotni zatvor odvojeno od ostalih lica osuđenih na dugu zatvorsku kaznu i prestanak sistematske upotrebe bezbednosnih mera kao što je stavljanje lisica na ruke u zatvoru.

82. Takođe, potrebno je napraviti sve moguće napore da se zatvorenicima osuđenim na doživotni zatvor obezbedi režim usaglašen prema njihovim potrebama i da im se pomogne da smanje nivo rizika koji predstavljaju, da se minimizira šteta koju neodređene kazne nužno prouzrokuju i da zatvorenicima bude omogućen kontakt sa spoljnim svetom, da im bude ponuđena mogućnost oslobađanja u zajednicu uz dozvolu i da se obezbedi da se oslobađanje može bezbedno odobriti, barem u velikoj većini slučajeva. Za tu svrhu, potrebno je uvesti procedure koje omogućavaju reviziju kazne. Očigledno, nije dovoljno da se ima na raspolaganju formalna mogućnost za podnošenje zahteva za oslobađanje nakon određenog perioda; države članice moraju da obezbede, naročito kroz način na koji postupaju sa zatvorenicima, da ta mogućnost bude realna i efektivna.